

referaattien laskemisen on täytynyt olla hyvin vaikeaa. Entä miten frekvenssiluvut suhteutuvat siihen s. 268 ja muuallakin esitettynä, varmaankin oikeaan käsitykseen, että Paulaharjun tuotanto oikeastaan kauttaaltaan referaattia? Ja tärkein kysymys: mitä frekvenssiluvut lopulta ilmaisevat itse tyylistä? Onhan selvää, että tyylin ilme esim. murreasuisessa dialogissa on toinen kuin partisiippirakenteen muotoisessa referaatissa tai eläyty-misesityksessä.

Kirjan sivumäärää paisuttamassa on varsin kehällistäkin tekstiä. Elämäkerrallinen osa on turhan laaja; siihen sisältyy mm. sanomalehti Pohjalaisen historiikki, jolle sopiva julkaisupaikka olisi ollut esim. jokin maakunnallinen aikakauskirja. Tarpeetonta on käydä läpi kaikkea sitä kirjallisuutta, mitä Paulaharjun nuoruudessa on ollut saatavilla Kurikan lainakirjastosta ja Jyväskylän seminaarin kirjastosta, kun kerran ei tiedetä, missä määrin Paulaharju on sitä käyttänyt. Erittäin turhalta tuntuu Paulaharjun ja Tuomolan Hailuodon-kuvausten kansatieteellisten yksityiskohtien vertailu (s. 72—73). Sen todistamiseksi, että lauseenloppuinen predikaatti Paulaharjun tuotannossa on karjalaisuus, olisi pitänyt esittää jotakin muuta kuin yksityiskohtainen kuvaus kirjailijan matkareiteistä (s. 218—220). Paljon tilaa on tuhlautunut suoriin lainauksiin alussa mainituista Ikolan, Itkosen ja Haversin teoksista ja Ravilan artikkeleista; yleensä lähdeviitteet riittäisivät osoittamaan, kenen terminologiaa seurataan. Yllättävää on se, että tekijä kirjallisten tuotteiden syntaksia tutkiessaan toistuvasti käyttää kriteerinä »ääneen lausumisen tapaa» (esim. s. 132, 133, 138, 148, 149, 159, 162, 168, 176, 181—182). Hän esimerkiksi yrittää erottaa erillisen emfaattisen nominatiivin ns. teemallisesta nominatiivista sävelkulun perusteella (s. 133) ja todistelee parenteesi-ilmausten irrallisuutta lausepainon, paussien, lausemelodian ja tempon avulla (s. 176). Luentaa toki voitaisiin käyttää syntaksin tutkimuksen apuna, mutta siihen tarvit-

taisiin koehenkilöitä ja mittausvälineet. Hakola näyttäisi nojautuvan vain subjektiiviseen tulkintaansa, ainakaan hän ei muuhun viittaa. Samanlaista subjektiivisuutta on s. 225—227, missä on luokiteltu lauseita sen mukaan, mitä lauseenjäseniä predikaatin lauseenloppuisuus tähdentää. (Vrt. esim. Valkaman menettelystä, Tutkimus Johannes Linnankosken »Pakolaisten» tyylistä s. 116—119.)

Terminologiaa tekijä paikoin käyttää yleisestä käytännöstä poikkeavasti. Niinpä hän nimittää esiintymiä esiintymisiksi (esim. s. 165), egosentrisiä ilmauksia egosentrisiksi seikoiksi (s. 290—), väitelauseita tiedottaviksi lauseiksi ja tahtomuslauseita pyynnöiksi (s. 277—). Arvostuksiaan ja emootioitaan hän ilmaisee voimakkaammin, kuin kielitieteellisessä kirjallisuudessa viime aikoina on ollut tapana (esim. s. 68, 74, 133, 293, 295, 306). Paikoin tyyli puuroutuu, mitä havainnollistakoon seuraava esimerkki:

Lauseenloppuista predikaattia esiintyy sivulauseissa yleisesti ja tasaisesti koko tuotannossa. B-tuotannossa sivulauseityyppi on lauseenloppuisista esiintymistä miltei yksinomainen, niin että olen tutkimuksessa luonnehtinut B-tuotantoa ilmiön perusteella homogeeniseksi. Tätä luonnehdintaa on syytä käyttää koko tuotannon suhteen, kun tarkoitetaan vain sivulauseitausten lauseenloppuisia esiintymiä. (S. 243—244.)

Kirjassa on edustava kuvitus ja kaunis kans.

Päivi Rintala

Nykysuomen kehitys

PAAVO PULKKINEN *Nykysuomen kehitys*. Katsaus 1800- ja 1900-luvun kirjakeleeseen sekä tekstinäytteitä. Tietolipas 72. Jyväskylä 1972. 216 s.

Kirjasuomen historian yliopisto-opetuksessa ovat pitkään olleet ongelmana varhaisnykysuomen ja nykysuomen kausi. Kokoomalla yksin kansiin pääasiat siitä,

mitä kirjasuomen kehityksestä 1800- ja 1900-luvulla tiedetään, PaaVo Pulkkinen on tehnyt opetukselle huomattavan palveluksen.

»Nyky-suomen kehitys» on rakennettu oppikirjaksi: alussa on tekstiosia, lopussa näytteitä kommentteineen. Lähdeluettelosta näkyvät ne harvat erillistutkimukset ja vähän lukuisimmat artikkelit, joihin tekijä on kirjaa koostaessaan voinut nojautua. Tavallaan »Nyky-suomen kehityksen» esityö on Pulkkinen oma laaja artikkeli »Pipliasuomesta nyky-suomeksi», joka ilmestyi Suomen kirjallisuus -teoksen VII osassa 1968. Siihen verrattuna uutta ovat näytteet ja niiden kommentit; myös tekstiin on tehty täsmennyksiä ja lisäyksiä. Huomion arvoisia lisiä ovat esim. hauska venykekirjoituksen historiikki (alav. s. 33), yksityiskohdat ja täydennykset luvussa Kirjakielen uudet piirteet (s. 38—42), esimerkit sanaston eriytymisestä ja muoto-opillisista muutoksista luvussa Kielen spontaani kehitys (s. 68—70). Kokonaan uusia lukuja ovat Tyyllisiä muutoksia ja Kaunokirjailijat kielen kehittäjinä.

1800-luvun ja vuosisadan vaihteen käsitteilyssä Pulkkinen jäsenysperuste on kronologinen, kuten osoittavat lukujen otsikot Kielenuudistuksen alkuvaiheita, Murteiden taistelu puhkeaa, Taistelu vaimenee, Elias Lönnrot, Sanaseppiä ja muita kielenviljelijöitä, Kirjakielen uudet piirteet, August Ahlqvist, Ahlqvistin seuraajia. Itsenäisyyden aikaan tultaessa jäsenysperuste vaihtuu. Lukunsa ovat saaneet ne tekijät, jotka selvimmin ovat vaikuttaneet kirjasuomen kehitykseen: luvussa Itsenäisyyden ajan kielenviljely tarkastellaan tietoista kielenohjailua, omissa luvuissaan kielen spontaania kehitystä, tyyllisiä muutoksia ja kirjailijoiden vaikutusta kielen kehitykseen. Jäsenysperusteiden horjunta tietyksi vaikeuttaa kokonaiskuvan saamista ja kehityslinjojen seuraamista. Pulkkinen tietolipas ei vielä ole se järjestelmällinen oppikirja, jota yliopisto-opetuksessa tarvittaisiin. Vielä tosin ei ole olemassa sitä perus-

tutkimustakaan, jonka varaan oppikirja voisi rakentua. Järjestelmällisessä oppikirjassa tulisi yleis- ja henkilöhistorialliset kehukset antaa johdanto-osassa ja itse teksti jäsentää kielellisiin perustein: tarkastella omissa luvuissaan nyky-suomen ortografista, äänneopillista, muoto-opillista, syntaktista ja sanastollista kehitystä. Poikkileikkauksia voisivat tarjota näytteet kuten nytkin.

Olemassa olevaa tutkimuskirjallisuutta Pulkkinen on käyttänyt taitavasti hyväkseen. Esitettäväksi on yleensä valittu kokonaiskuvan kannalta olennaisia piirteitä, ja kuvaus esim. murteiden taistelusta on tasapainotettu hyvin. Sellaiset kielimiehet kuin Renvall, Genetz ja Cannelin saavat ansaitsemansa huomion. August Ahlqvistkin alkaa näyttää ihmiseltä, kun hänen työnsä asettuu aikaustaansa ja sitä katsotaan hänen omista periaatteellisista lähtökohdistaan käsin. Esitystapa on sopivan yleisluonteista: esimerkkejä ja yksityiskohtia esitetään sen verran, että konkreettisuus ja tuntuuma ajankohdan kieleen säilyvät, mutta ei eksytä liialliseen luettelointiin. 1800-luvun puolivälin sanansepitystä koskevassa luvussa tietoainekseen määrä kuitenkin ylittää kohtuuden. Opiskelijan on varmasti syytä pitää mielessään sanasepät Lönnrot, Roos, Schildt-Kilpinen ja Hannikainen, ehkä myös Europaeus, Tikkanen ja Varelius, mutta Ahlholm, Bergh, Cajan, Keckman, Polén, Poppius ja Tandefelt-Tarvanen uudissanoineen todennäköisesti käyvät yli hänen muistinsa ja kärsivällisyytensä rajojen. 1800-luvun puolivälin sanastonkartutuksen luonne tulee selväksi, vaikka kaikkia tärkeitäkään miehiä ja sanoja ei lueta.

Tämän vuosisadan kielenhuollon käsitely ei mielestäni ole yhtä objektiivista kuin menneiden aikojen. Henkilönnimiä mainitaan tarpeettomankin paljon, eikä eri kielimiesten samaa huomio aina ole oikeassa suhteessa heidän merkitykseensä. Esim. Aarni Penttilästä on yksi ainoa virke, joka sekin on tulkittavissa lähinnä väheksyväksi (s. 61). Penttilä oli kuitenkin

vuosikymmenien ajan kielenhuollon aktiiveja ja lisäksi yksi niistä harvoista, jotka ovat kirjoittaneet suomenkieliselle yleisölle kielenhuollon periaatekysymyksistä. Lauri Kettusesta on kyllä kokonainen kappale (s. 62), mutta ainakaan loppuarviointi ei tee Kettuselle oikeutta. Pulkkinen kirjoittaa: »Muutamissa kohdin Kettunen saikin Saarimaan lieventämään ohjeitaan. Enimmissä kysymyksissä hänen lähes kaiken hyväksyvä vapaamielisyytensä jäi kuitenkin vaille vastakaikua.» Vaikka Saarimaa ei lieventänytään ohjeitaan, on kielenhuolto jo nyt eräissä kiistakysymyksissä asetunut Kettusen kannalle: on oikein sanoa *korkeisiin, mansikoihin, harakoina, vasikoineen*, kuten Kettunen kantansa asiallisesti perustellen esitti (vrt. Pulkkinen s. 61); rakenteet *saada, tulla tehtyä*, joita aikaisemmin vain Kettunen piti hyväksyttävänä, ovat äskettäin saaneet kielilautakunnankin hyväksynnän; sitä mukaa kuin on opittu kiinnittämään huomiota tyyllisiin ja viestinnällisiin näkökohtiin, on tultu vavrovaisiksi sanajärjestyksen säännötelyssä, jne. Mainituissa tapauksissa Kettunen kielen tutkijana ja tuntijana oivalsi annetun normin mielivaltaiseksi ja viestintää häiritseväksi; samaan tulokseen on tullut myöhempi tutkimus. On muitakin oikeakielisyysohjeita ja -suosituksia, jotka utterasta opetuksesta huolimatta eivät mene perille. Vielä monessa tapauksessa saattaa osoittautua, että vikaa on normeissa eikä kielen käyttäjissä ja että Kettunen olikin oikeassa.

Eniten Pulkkisen omia tutkimustuloksia on luvussa Tyyllillisiä muutoksia. Kvantitatiivisin vertailuin hän havainnollistaa sellaiset kehityssuunnat kuin virkkeiden keventymisen, lauseenvastikkeiden vähenemisen ja attribuuttirakenteiden lisääntymisen. Muista tyyllillisistä muutoksista on yleisluonteisia havaintoja. Luku Kaunokirjailijat kielen kehittäjinä jää anniltaan niukaksi. Sivujakin siinä on — kuvat vähentäen — vain runsaat kaksi. Joukko suomalaisia kirjailijoita mainitaan nimeltä, joihinkin heidän kielensä

piirteisiin viitataan, mutta ei ole tosiasiatietoja siitä, miten ja missä määrin he ovat vaikuttaneet yleiseen ja yhteiseen kieleen.

Tekstinäytteet — yhteensä 29 — on mielestäni valittu hyvin. Niiden kronologinen jakauma vuodesta 1819 vuoteen 1949 on tasainen. Ne edustavat asia-proosaa mutta ovat sisällöltään vaihtelevia, monet myös kulttuurihistoriallisesti kiintoisia. Niihin liittyvät kielelliset kommentit ovat varmaan hyödyksi asianharrastajalle ja yksinopiskelijalle mutta kurssi-muotoisessa yliopisto-opetuksessa ongelma: kirjan tekstejä ei voi käyttää harjoitustehtävinä, kun ne on analysoitu valmiiksi.

Pulkkisen omaan tekstiin antaa vanhahtavan sävyn hänen taipumuksensa tarjota valmiita arvostelmia. Teksti vilisee sellaisia laatusanoja kuin »ansiokas», »taidokas», »tuloksekas», »nokkela», »etevä», »tunnustusta ansaitseva», »oivallinen»; toisaalta on jyrkkiäkin kielteisiä arviointeja. Ansiokkaasti on esim. Rapola selvittänyt suomen sanaston historiaa (s. 7), Becker ottanut osaa kielen rakenteen selvittelyyn (s. 16), Lönnrot toiminut kieleemme lauseopillisen aitouden vaalijana (s. 28); Renvall oli etevä suomen kielen tutkija ja viljelijä (s. 19), J. Ph. Palménin *Juridisk handbok etevä* käsikirja (s. 26); Ahlqvist taivutteli etevästi kieltämme runouden ilmaisuvälineeksi (s. 43), Setälän lauseopin uusintapainokset on täydennetty etevästi (s. 49), Cannelin laati sanakirjansa etevästi ja antaumuk-sellisesti (s. 55). Otto Mannisen työlle »runoilijana ja uuraana runouden suomentajana oli ominaista etenkin kielen ilmaisumahdollisuuksien loistava hallinta ja korkea muotokulttuuri» (s. 79). Mutta nykyisessä kaunokirjallisuudessa »on lyhytvirkkeisyys ja päälausevaltaisuus melkoisessa määrin levinnyt muodiksi, jonka pahimpia ilmentymiä voi luonnehtia suorastaan alkukantaisuudeksi» (s. 73).

Kirjailijoiden pyrkimys lyhyisiin virkeisiin ja konkreettiseen kieleen ei ole

tarttunut Pulkkiseen, mistä seuraava näyte: »Kajoamatta enemmälti kyseisen, pääasiassa maallikoiden käymän kieli-kiistan yksityiskohtiin, jotka nykylukijaa tuskin enää kiehottavat, valaistakoon Beckerin sanomalehden merkitystä kielenviljelyn kannalta A. J. Sjögrenin jo 1821 esittämällä terävänäköisyyttä osoittavilla sanoilla, joiden mukaan Viikkosanomista on ollut oppineillekin 'se hyöty, että se on aiheuttanut vilkkaan kiistan kielen omalaatuisuudesta ja sen johdosta synnyttänyt monipuolisia selityksiä tästä asiasta ja lisännyt toivoa saada kerran säännötely ja omalle hujalle pohjalle rakentuva kirjakieli» (s. 15—16).

Päivi Rintala

Lapsenkieli luokkayhteiskunnassa

BENGT LOMAN *Barnspråk i klassamhälle. Liber läromedel, Lund 1974, 269 s.*

Bengt Loman on monipuolinen ruotsalainen lingvisti, joka tällä hetkellä työskentelee Suomessa. Paitsi tutkimustyöllään hän on edistänyt kielitiedettä julkaisemalla mm. hyödyllisiä antologioita, joista nyt esiteltävänä oleva on uusin. Tähän kirjaan Loman on koonnut neljätoista sosiolingvististä tutkielmaa, jotka tavalla tai toisella sivuavat lapsen kielellistä »köyhyyttä» ja Bernsteinin selitystä siitä. Artikkeleita yhdistää Lomanin itsensä kirjoittama kriittinen arvio Bernsteinin kieliteoriasta.

Ongelma, johon Bernsteinin selitys liittyy, on visainen. Teollistuneessa monimutkaisessa yhteiskunnassa, jossa koulutus on ihmisen työhön sijoittumisen ja menestymisen kannalta yhä tärkeämpää, on ilmennyt, että osa lapsista on vaikeasti koulutettavissa — lukutaidottomuus lisääntyy, oppimismotivaatio on vähäinen. Bernstein pyrki selittämään

tätä siten, että Englannissa työväenluokan lapset sosiaalistetaan kielellisesti niin, että kodin ja koulun kielellisen maailman välissä on kuilu. Keskiluokan lasten kotona saama sosiaalistaminen on taas luonteeltaan aivan samanlaista kuin se, mitä heille koulussa tarjotaan, ja tästä syystä heillä ei vastaavia ongelmia olekaan. Bernsteinin mukaan siis koulutettavuus määräytyy lasten kielellisestä valmiudesta sekä perhekasvatuksesta.

Tällaisen ratkaisun kriittisen analysoinnin tarve on synnyttänyt tuloksia muuallakin kuin Ruotsissa. Edellisenä vuonna ilmestyi Saksan liittotasavallassa Hagerin, Haberlandin ja Parisin mainio teos »Soziologie + Linguistik», jonka alaotsikko on kuvaava: »Die schlechte Aufhebung sozialer Ungleichheit durch Sprache». Saksalaiset toteavat teoksessaan, että englantilaisen sosiolingvistin Basil Bernsteinin teoria kahdesta koodista, keskiluokan käyttämästä ns. taidokkaasta (elaborated) ja työväenluokan omaksumasta suppeasta (restricted), on johtanut lähinnä kolmenlaisiin seurauksiin. Ensinnäkin kuluttajat ovat huolissaan koulussa ilmenevästä äidinkielen vaikeuksista ja perustelevat ns. kompensatorisen eli tukiopetuksen tarvetta viittaamalla Bernsteinin »tutkimustuloksiin». Eksegeetteiksi nimittävät kirjoittajat niitä, jotka toistavat Bernsteinin ryhmän kokeita sellaisinaan ja lähtevät oletuksesta, että vastaavanlainen kahden koodin jako olisi annettuna olemassa muissakin yhteiskunnissa (esim. Länsi-Saksassa, Yhdysvalloissa). Nämä eksegeetit eivät kysele teoreettisten perusteiden vedenpitävyyttä. Bernsteinin kritisoiijat puolestaan näkevät tällaisen kiteytyneen ajattelun vaarat. Heistä osa on lingvistejä, kuten Loman itse, amerikkalainen William Labov ym., osa taas sosiologeja, kuten mainitut saksalaiset, jotka pitävät tällaista koodiajattelua lähinnä esiteoreettisena, ei vielä vakavasti otettavana teoriana.

Lomanin kirjassa on annettu tilaa paitsi Bernsteinille itselleen sekä joillekin hänen ryhmänsä tuloksille, myös eriastei-